

CHUDOBA PRACUJÚCICH V EURÓPSKEJ ÚNII V ROKU 2009 – ROZSAH A PRIESTOROVÉ ŠPECIFIKÁ

Alena Rochovská, Lukáš Námešný

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie, e-mail: rochovska@fns.uniba.sk, namesny@fns.uniba.sk

Abstract: The focus of this paper is on the growing phenomenon of poverty of working people. We are witnessing the long-term structural changes in the European capitalist economy, which result in increasing inequalities within the labour market with high wages and stable work careers on the one side and unfavorable working conditions, low wages, and job instability on the other. This paper examines poverty of those, who are working, but living below the poverty line. Based on EU SILC data we want to show extent and geographical distribution of poverty of working people in EU countries in 2009. We ask how poverty of working people relates with household structure, age, gender, education and working activity.

Key words: working poor, household structure, gender, age, education, European Union

1 ÚVOD

Chudoba sa týka veľkej časti svetovej populácie. V rôznych častiach sveta má svoje osobité formy a špecifiká, závislé od konkrétnych sociálnych, ekonomických a politických podmienok danej krajiny. V rozvinutých krajinách sa pojem chudoba spája predovšetkým s prívlastkom relatívna. Jej definovanie súvisí s príjmom a jeho rozložením medzi obyvateľstvom. Podľa definície EÚ medzi chudobné obyvateľstvo patria všetci tí, ktorí nedosahujú hranicu 60 % príjmového mediánu v tej ktorej krajine.

Na základe vyššie uvedenej definície je až 23,6 % obyvateľov EÚ chudobných (EU SILC, 2010). Keďže samotná definícia je odvodená od príjmu, je zrejmé, že pod hranicu chudoby sa zaradia nielen skupiny obyvateľov odkázaných na sociálne dávky (nezamestnaní, ľudia vo vyššom veku s nízkym dôchodkom a pod.), ale aj časť ekonomicky aktívneho obyvateľstva s nízkymi príjmami.

V príspevku sa zaoberáme špecifickým aspektom chudoby v EÚ súvisiacim s trhom práce a dotýkajúcim sa pracujúceho obyvateľstva – chudobou pracujúcich. Na základe štatistického zisťovania EU SILC bolo až 8,4 % všetkých pracujúcich v EÚ pod hranicou chudoby. Napriek tomu, že sa tieto osoby uplatňujú na trhu

práce, v dôsledku nevelkých zárobkov tvoria novú triedu chudobných, tzv. pracujúcich chudobných. Nízke mzdy na niektorých pracovných pozíciách nie sú zárukou štandardného uspokojovania potrieb, ani ekonomickej istoty. Chudoba vyplývajúca z nízkych príjmov a založená na príjmových diferenciáciách je tak vážnym typom chudoby. Podľa Mareša (1999) býva často spájaná najmä s pozíciami na sekundárnom trhu práce, na ktorom sa sústreďuje dopyt po nekvalifikovanej pracovnej sile a sprevádza ich nízkymi mzdami, neistotou, vyšším rizikom straty zamestnania, zlými pracovnými podmienkami, takmer žiadnymi vyhliadkami na kariérny posun, často len s možnosťou pracovať na skrátenej úväzok. Problematika pracujúcich chudobných sa tak vzhľadom na svoju závažnosť dostáva do pozornosti odborníkov zaoberajúcimi sa chudobou a sociálnymi nerovnosťami (napr. Smith et al., 2010; Shipler, 2004; Džambazovič et al., 2008 a pod.)

Cieľom príspevku bude na základe dostupných dát EU SILC 2010 poukázať na spoločenské a priestorové súvislosti pracujúcich chudobných v členských štátoch Európskej Únie v roku 2009¹. Pri hodnotení chudoby pracujúcich v EÚ sa budeme opierať o indikátor chudoby zo štatistického zisťovania EU SILC: *miera rizika chudoby pracujúcich*², ktorý priamo zachytáva skupinu pracujúcich, ktorí sa nachádzajú v riziku chudoby. V snahe špecifikovať faktory, ktoré ovplyvňujú chudobu pracujúcich budeme sledovať vek, rod, vzdelanie, štruktúru domácnosti a pracovnú aktivitu. Všetky sledované dáta sú za rok 2009 (EU SILC, 2010) za všetky členské štáty EÚ, pričom sa vždy v rámci porovnávania krajín EÚ snažíme o detailnejší pohľad na Slovensko.

2 NEROVNOSŤ ROZDELENIA PRÍJMOV V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EÚ

Chudoba je pojem, ktorý býva často spájaný s nerovnosťou. Oba pojmy nemožno považovať za totožné, hoci spolu úzko súvisia. Podľa Mareša (1999) sú nerovnosť bohatstva a príjmu najviditeľnejšími formami nerovnosti. Za príjem je považovaná peňažná čiastka, ktorú jedinec získava s určitou periodicitou za svoje aktivity, obvykle realizované na trhu práce, alebo v súvislosti s ním (mzda, renta, podiely na zisku, dividendy, dávky sociálnej pomoci, sociálna podpora).

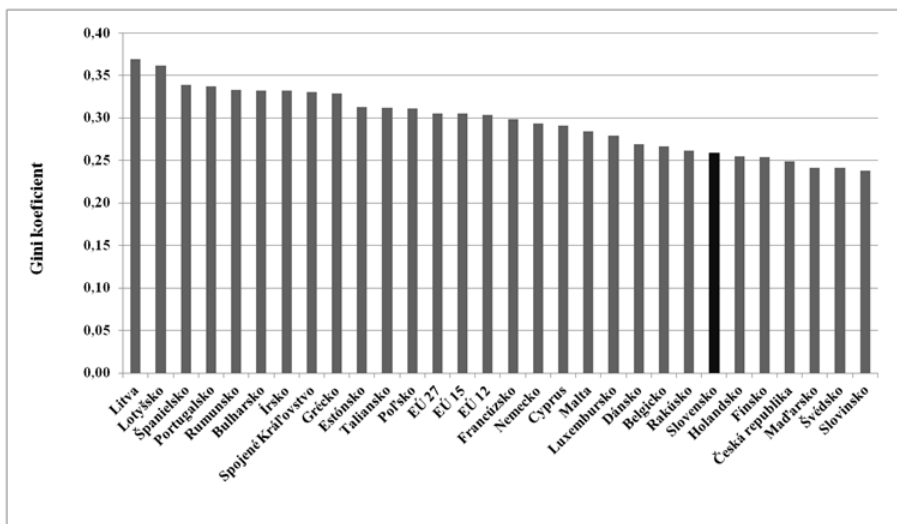
Nerovnosti v príjmoch sú dané sociálnou pozíciou, ale môžu byť ovplyvnené aj etnickou príslušnosťou, pohlavím, vekom a profesiou, môžu sa diferencovať v závislosti na regióne, type a veľkosti sídla. Svoju úlohu zohráva podľa Mareša (1999) aj veľkosť rodín a počet osôb s vlastným príjmom v rodine, forma príjmu a jeho stabilita. Príjem jedinca a rodiny sa môže meniť v čase, v závislosti na ekonomickom cykle, životnom cykle (štádiu rodiny), pohybe cien, inflácii, zmenách veľkosti rodiny, príjem môže ovplyvniť choroba, rozvod, zmena, prípadne strata pracovného miesta. Jedným z indikátorov, ktorým sa sledujú príjmové nerovnosti je *Gini koefi-*

¹ Údaje z EU SILC 2010 sú zatiaľ posledné dostupné údaje, ktoré sú kompletne za všetky členské krajiny (EU 27).

² Podiel osôb vnímaných ako zamestnané podľa klasifikácie ekonomickej aktivity a ktoré sa nachádzajú v riziku chudoby a ich ekvivalentný disponibilný príjem je pod 60 % národného mediánu príjmu.

cient³, ktorý charakterizuje redistribúciu príjmov domácností. Čím vyššia je jeho hodnota, tým vyššia je príjmová nerovnosť, resp. čím je jeho hodnota nižšia, tým vyššia je v krajine miera redistribúcie a naopak.

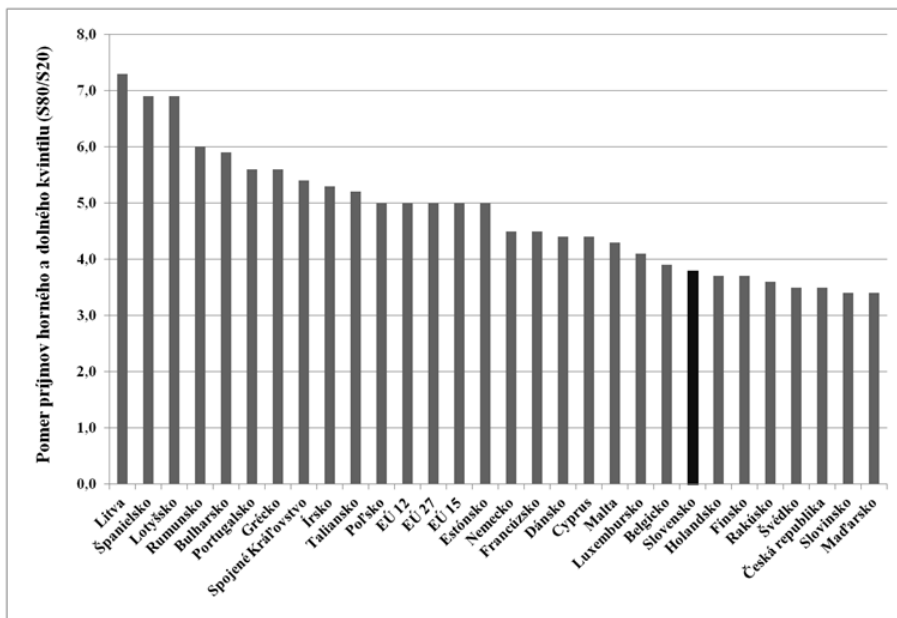
Z obr. 1 jasne vyplýva, že v distribúcii príjmov nie je badať výrazne rozdiely medzi starými (EÚ 15) a novými (EÚ 12) členskými štátmi. Na základe porovnania hodnôt Gini koeficientu patrí Slovensko medzi krajiny s nižšími nerovnosťami. Najväčšie príjmové nerovnosti sú v Litve a Lotyšsku. Nie je možné jednoznačne konštatovať, že vysoké nerovnosti sa týkajú postsocialistických krajín. Vo všetkých poľských krajinách a tiež v Bulharsku a Rumunsku sú nerovnosti vyššie ako priemer EÚ, naopak na Slovensku, v Česku a Maďarsku sú hodnoty Gini koeficientu nižšie. Slovensko, spolu so Švédskom vykazujú úplne najmenšie príjmové nerovnosti.

Obrázok 1 Gini koeficient v domácnostiach členských krajín EÚ v roku 2009.
Zdroj: Eurostat, 2010

Stupeň príjmovej nerovnosti vyjadruje i tzv. *distribúcia príjmov*, t. j. pomer príjmov 20 % domácností s najnižšími príjmami a 20 % domácností s najvyššími príjmami (S80/S20 – pomer príjmov horného a dolného kvintilu). Aj na základe tohto indikátora (obr. 2) je Litva v rámci EÚ krajinou s najvyššími nerovnosťami. 20 % najbohatšej populácie má viac ako sedemnásobný príjem oproti 20 % najchudobnejšej populácie. Na opačnom konci grafu sa nachádzajú Slovensko a Maďarsko s 3,5-násobkom. Slovensko má s hodnotou menšou ako štyri nerovnosť nižšiu ako je celkový priemer EÚ (5,0).

³ Gini koeficient je najrozšírenejšie využívaným nástrojom na zisťovanie príjmovej nerovnosti. Môže dosahovať hodnotu medzi nulou (úplná rovnosť – všetci majú rovnaký príjem) a jednotkou (úplná nerovnosť – jedna osoba má všetky príjmy).

Obrázok 2 Distribúcia príjmov v členských krajinách Európskej Únie v roku 2009.
Zdroj: Eurostat, 2010

Podľa Želinského a Pauhofovej úroveň nerovností v jednotlivých krajinách je diferencovaná v závislosti od spoločných príčin a mechanizmu pôsobiaceho v Európskej únii, ako aj národných špecifik, ktoré sú však ovplyvňujúce výsledky v menšej miere. Signifikantným podľa autorov je zvýšenie nerovností aj v krajinách, ktoré sú tradične považované za ekonomicky vyššie na rebríčku výkonnosti (napr. Nemecko, Dánsko, Francúzsko). Za sledované obdobie⁴ sa v plnej miere do výsledkov premietli komplikácie spojené najmä s pracovným trhom, zmrazovaním miezd aj z dôvodu outsourcingu (Želinský a Pauhofová, 2012).

3 ROZSAH CHUDOBY PRACUJÚCICH V KRAJINÁCH EÚ A FAKTORY, KTORÉ JU OVPLYVŇUJÚ

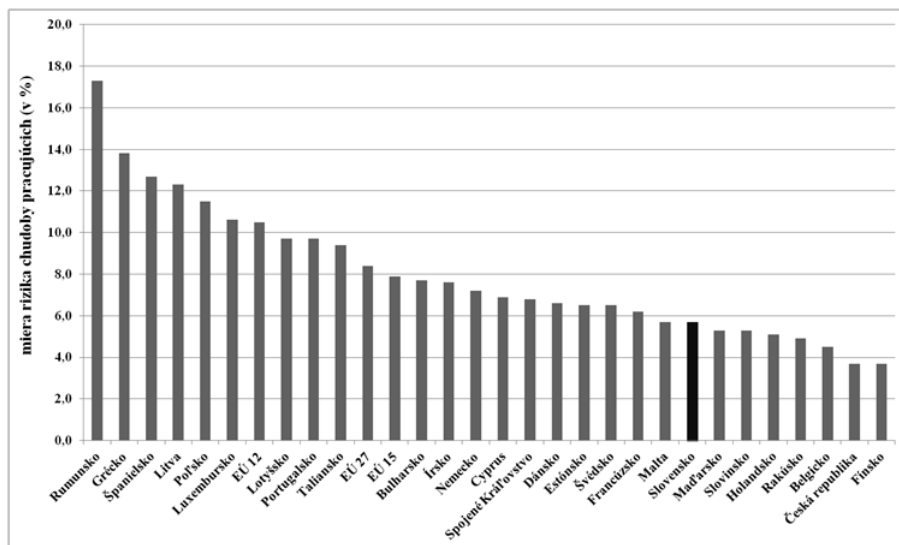
Už bolo spomenuté vyššie, že rozsah chudoby a nerovnosti do veľkej miery závisí od veľkosti, formy a stability príjmu. Tieto faktory zase úzko súvisia s pozíciou jednotlivca na trhu práce. Keďže v príspevku sa zaoberáme otázkami chudoby pracujúcich, zaujímať nás bude indikátor *Miera rizika chudoby pracujúcich*, ktorým možno chudobu pracujúcich merať priamo. Indikátor udáva, koľko percent zo všetkých pracujúcich je pod hranicou 60 % hodnoty národného mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu. Jeho hodnota sa mení v závislosti od viacerých fak-

⁴ Autori vo svojom výskume sledovali roky 2004 – 2009.

torov, podľa pracovnej aktivity, veku, rodu a pod., pričom kľúčovú úlohu zohráva príjem pracujúcej osoby.

Na základe údajov EU SILC bolo v roku 2009 v rámci všetkých 27 členských krajín EÚ 8,4 % všetkých pracujúcich v riziku chudoby, pričom hodnoty sa v rôznych krajinách pohybovali od 3,7 % vo Fínsku až po 17,3 % v Rumunsku. Slovensko s hodnotou 5,7 % patrí medzi krajiny pod priemerom EÚ (obr. 3, obr. 4).

V nasledujúcich analýzach sa budeme zaoberať piatimi vybranými faktormi, ktoré rôznou mierou ovplyvňujú hodnoty tohto indikátora: rod, vek, vzdelanie, štruktúra domácnosti a pracovná aktivita.

Obrázok 3 Miera rizika chudoby pracujúcich v EÚ v roku 2009. Zdroj: Eurostat, 2010

3.1 Chudoba pracujúcich podľa rodu

Vo všeobecnosti platí, že ženy sú ohrozené chudobou viac ako muži⁵. Jedným z dôvodov feminizácie chudoby je fakt, že ženy sa dožívajú vyššieho veku a v dôsledku nižšieho príjmu dosahujú nižšie dôchodky ako muži. Podľa Ginn (1998) východoeurópske krajiny hlavne v súvislosti s neoliberalnými dôchodkovými reformami rýchlo dobiehajú západoeurópske krajiny, v ktorých (cituje Walkera, 1993) „staršie ženy, hlavne vdovy, patria v spoločnosti medzi najchudobnejšie a najohrozenejšie sociálnym vylúčením“. Feminizácia chudoby teda často postihuje osamelé ženy, či už staršie (nižší dôchodok), alebo slobodné (nižší príjem), ale tiež ženy v monoparentálnych rodinách. Situácia neúplných rodín tvorených matkou a deťmi je primárne závislá od dostupnosti a možnosti výberu pracovných príležitostí. V sú-

⁵ Miera rizika chudoby a sociálneho vylúčenia u žien v roku 2009 v EÚ dosahovala hodnotu 24,6 % a u mužov 22,4 % (Eurostat, 2010).

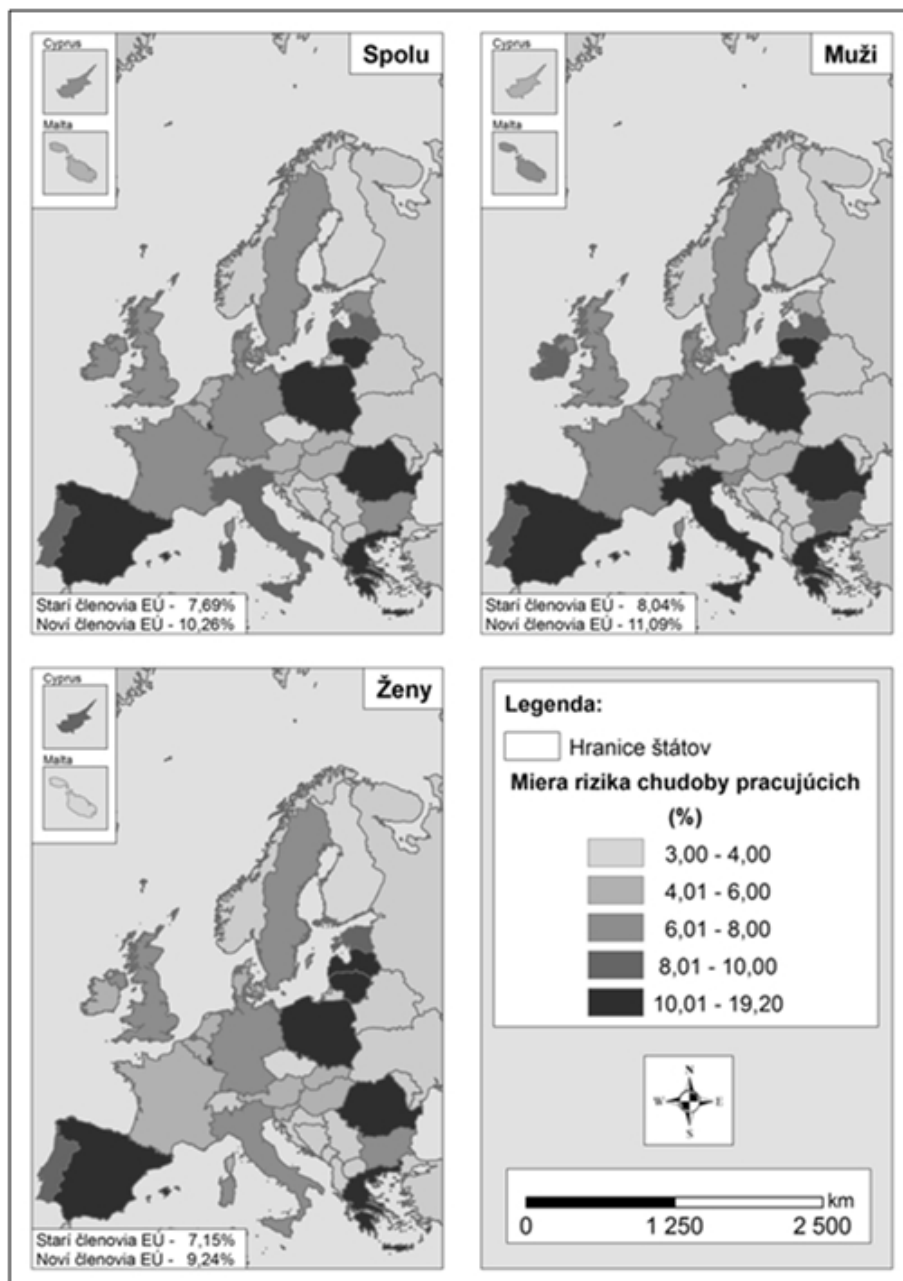
vislosti so starostlivosťou o dieťa má žena často zmenšenú možnosť výberu, zväčša z horšie platených pracovných miest sekundárneho trhu práce.

Z celosvetového pohľadu je nezamestnanosť väčším problémom pre ženy, ako pre mužov. V strednej a východnej Európe je participácia žien na trhu práce tradične vysoká, vysoká nezamestnanosť v niektorých regiónoch spôsobená nedostatkom pracovných príležitostí sa rovnako týka mužov a žien. V ostatných krajinách EÚ nižšia pracovná aktivita žien súvisí hlavne so zamestnaním na čiastočný úväzok (napr. celkovo v krajinách OECD ženy tvoria 65 – 90 % všetkých pracujúcich na čiastočný úväzok). Ďalšími faktormi podľa Medzinárodnej organizácie práce sú diskriminácia na trhu práce, segregácia v určitých, často slabšie platených zamestnaniach (v tzv. feminizovaných odvetviach), nerovnaké odmeňovanie.

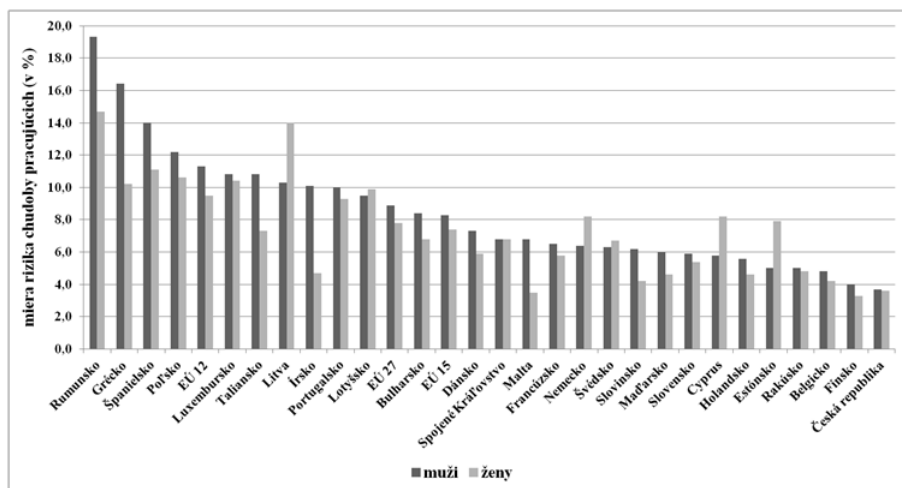
Chudoba žien na Slovensku súvisí podľa Džambazoviča et al. (2008) s vekom, ženy staršie ako 65 rokov sú vystavené riziku chudoby viac ako dvojnásobne častejšie ako muži v tom istom veku. Ženy majú nižšie dôchodky a častejšie žijú v jednodielnych domácnostiach. Preto je predpoklad, že u pracujúcich sa tieto rodové nerovnosti neprejavajú.

Podľa Gougha et al (2006) mala v EÚ miera mužskej zamestnanosti tendenciu klesať, z dôvodu znižovania stavov v mnohých odvetviach výrobnjej sféry, hlavne v priemysle. V rovnakom čase sektorová zamestnanosť zvýšila podiel žien, a to hlavne v spotrebiteľských službách, verejných službách a v bežných úradníckych zamestnaniach, ktoré expandovali. A tak, zatiaľ čo podiel mužov na zamestnanosti padal, vo väčšine krajín podiel žien mal tendenciu stúpať. Ale tieto nové príležitosti boli prevažne v nízko platených zamestnaniach a prevažne na čiastočný úväzok, aj keď tam bol určitý zásah žien do lepšie platených zamestnaní, predtým vyhradených mužom. Narastajúci počet nízko platených zamestnaní bol neprimerane obsadený ženami, s čím súvisela narastajúca feminizácia na dne pracovného trhu.

Hoci sú, tak ako bolo na začiatku podkapitoly uvedené, vo všeobecnosti ženy viac ohrozené chudobou ako muži, pri pohľade na obr. 5 a obr. 4, ktoré znázorňujú mieru rizika chudoby pracujúcich mužov a žien vidíme, že v EÚ sú chudobou v priemere viac postihovaní pracujúci muži (8,9 %) ako pracujúce ženy (7,8 %). Feminizácia chudoby je evidentná v Litve, Estónsku, ale aj v Nemecku a na Cypre. Naopak, v Rumunsku, Grécku, v Španielsku, troch krajinách s najvyššou mierou chudoby pracujúcich je dominantná u mužov. Výrazne prevyšujúca miera rizika chudoby pracujúcich mužov je aj v ďalších juhovýchodných krajinách, v Taliansku, Bulharsku, na Malte a Portugalsku. Úplne najvýraznejší rozdiel chudoby pracujúcich je v Írsku (10,1 % mužov a 4,7 % žien). To súhlasí s názorom Gougha et al. (2006) ktorí tvrdia, že u mužskej časti pracujúcej populácie to môžeme pripísať práve relatívnemu a absolútnemu nárastu nestálych, málo kvalifikovaných a nízko platených zamestnaní, s malou, alebo žiadnou perspektívou povýšenia. Na Slovensku bola v roku 2009 väčšia miera rizika chudoby pracujúcich u mužov ako u žien (5,9 % a 5,4 %).

Obrázok 4 Miery rizika chudoby pracujúcich v členských štátoch EÚ v roku 2009 vo vekovej kategórií 18 – 64. Zdroj: EU SILC, 2010, pôvodná mapa v Námešný, Ďurček a Rochovská, 2012

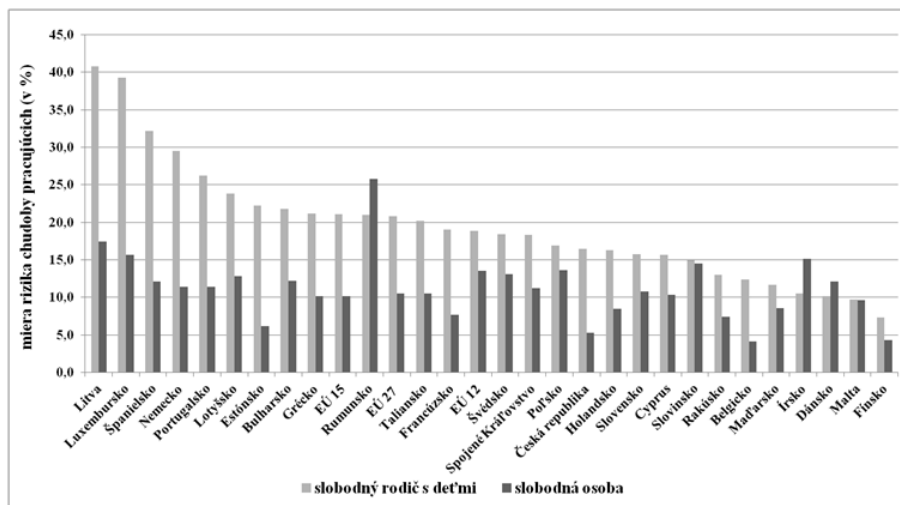
Obrázok 5 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa rodu v EÚ v roku 2009.
Zdroj: Eurostat, 2010

3.2 Chudoba pracujúcich podľa typu domácnosti

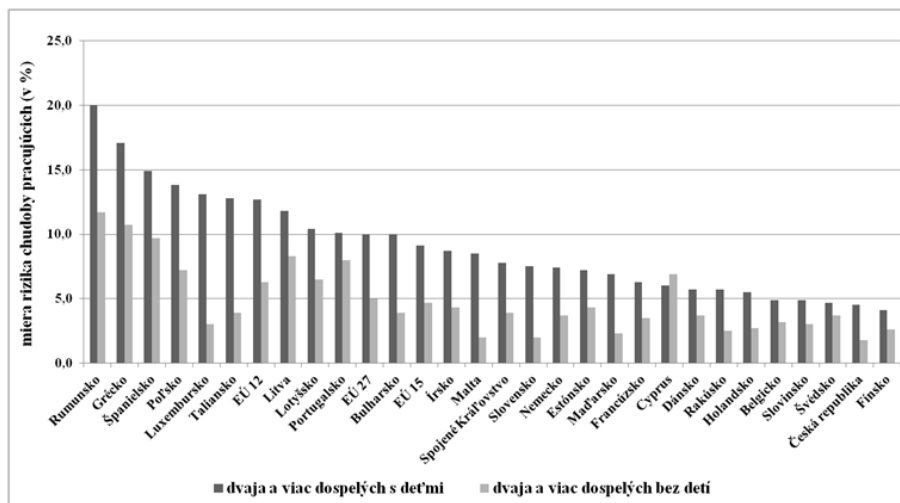
Ako už bolo spomenuté v úvodnej časti článku, štruktúra a zloženie domácnosti hrá kľúčovú úlohu pri miere rizika chudoby u domácnosti s pracujúcim členom. Väčší počet členov domácnosti, medzi ktorých je potrebné rozdeliť príjem zo zamestnania úmerne zvyšuje riziko chudoby. Najmä väčší počet detí v domácnosti, ktoré nie sú zárobkovo činné výrazne môže posunúť domácnosť, hoci sú rodičia zamestnaní pod hranicu chudoby. V tomto kontexte budeme sledovať mieru rizika chudoby pracujúcich v členských štátoch EÚ v šiestich typoch domácností, ktoré sme rozdelili do troch dvojíc na základe ich štruktúry: v domácnostiach, ktoré tvorí jedna slobodná osoba bez detí alebo jeden slobodný rodič so závislými deťmi (obr. 6), v domácnostiach s dvoma a viac dospelými bez detí a s deťmi (obr. 7) a v domácnostiach s deťmi a bez detí (obr. 8). Dá sa predpokladať, že miera rizika chudoby v domácnostiach s pracujúcim členom bude rozdielna vzhľadom na prítomnosť ďalších členov domácnosti, prítomnosť a počet detí a tiež počet pracujúcich, ktorí sa podieľajú na hospodárení.

Pri pohľade na obr. 6 vidno, že v rámci celej EÚ 27 viac ako 20 % všetkých domácností, ktoré tvorí slobodný rodič a jedno alebo viac detí je v riziku chudoby. Pri slobodných osobách bez detí tento podiel klesá na polovicu. Situácia sa líši v jednotlivých krajinách vzhľadom na výšku miezd v krajine, na nastavenie sociálneho systému a ďalšie súvisiace faktory. S výnimkou troch krajín EÚ (Rumunsko, Írsko a Dánsko), v ktorých sú chudobou viac ohrozené domácnosti slobodných osôb bez detí, sú chudobou ohrozené častejšie domácnosti s deťmi. O jediný príjem sa musia podeliť všetci členovia domácnosti, čo má za následok, že v niektorých krajinách riziko chudoby dosahuje veľmi vysoké hodnoty (napr. v Litve až 41 % domácnosti so slobodným rodičom a deťmi je chudobných). Najnižšie riziko chudoby

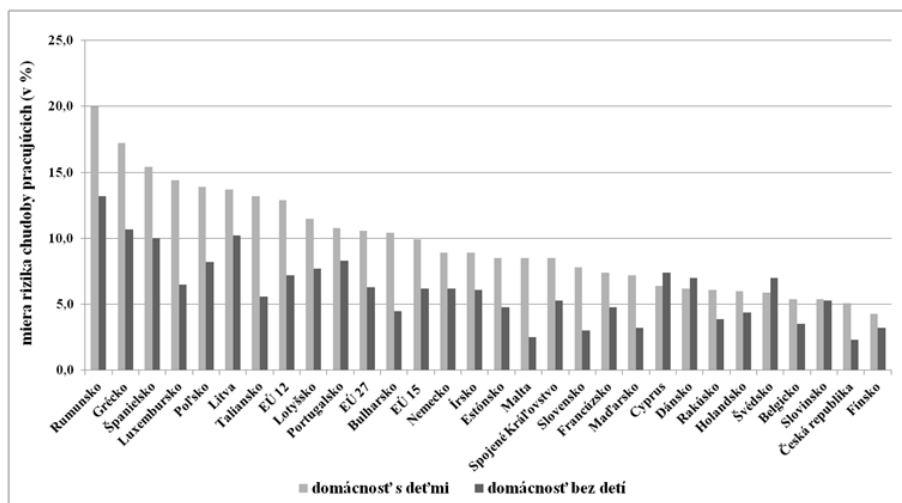
slobodných osôb (s deťmi aj bez detí) je vo Fínsku. Vyššie riziko chudobných u slobodných osôb bez detí môže súvisieť najmä s celkovou nízkou úrovňou miezd v krajine (pri Írsku bola napríklad aj výrazná prevaha zamestnaných mužov medzi chudobnými, čo indikuje nízke mzdy).

Obrázok 6 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa typu domácnosti (slobodný rodič so závislými deťmi, slobodná osoba bez detí) v EÚ v roku 2009.
Zdroj: Eurostat, 2010

Obrázok 7 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa typu domácnosti (dva a viac dospelých s deťmi, dva a viac dospelých bez detí) v EÚ v roku 2009.
Zdroj: Eurostat, 2010

Obrázok 8 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa typu domácnosti (domácnosti s deťmi a domácnosti bez detí) v EÚ v roku 2009. Zdroj: Eurostat, 2010

Situácia sa výrazne zmení pri domácnostiach, v ktorých sú dvaja, alebo viac dospelých osôb. Ide o domácnosti pracujúcich, čiže na čele domácnosti stojí zamestnaná osoba, ďalší členovia domácnosti môžu byť už ekonomicky neaktívni. Miera rizika chudoby pracujúcich v takýchto domácnostiach v EÚ dosahuje v roku 2009 hodnotu 10 %, pokiaľ sú v domácnosti deti, pri domácnosti bez detí je to iba 5 % všetkých domácností. Opäť ako pri domácnostiach slobodných osôb je situácia odlišná v závislosti od krajiny, v ktorej sa domácnosť nachádza.

Najnižšie riziko chudoby pracujúcich v domácnostiach s viacerými dospelými bez detí je na Malte, v Česku, Slovensku a Maďarsku. Naopak, na Cypre je riziko chudoby pracujúcich v domácnostiach bez detí vyššie ako v domácnostiach s deťmi. Najvyššie riziko chudoby s hodnotami od 15 % do 20 % je u juhoeurópskych krajín (v Rumunsku, Grécku, Španielsku), súvisí jednak s nízkymi mzdami, ale aj vysokou nezamestnanosťou, kedy sa v domácnostiach s pracujúcim členom nachádzajú aj ďalší dospelí, ale nepracujúci členovia.

Výsledky EU SILC potvrdzujú názor Gougha et al. (2006), ktorí konštatujú, že dve mzdy sú stále nevyhnutnejšie pre páry a rodiny ako také. Dvojice s iba jediným príjmom budú pravdepodobnejšie chudobné (a chudoba domácností so žiadnym príjmom sa prehľbuje). V súčasnosti sa obe (dvoj príjmové a bez príjmové) domácnosti stávajú bežnejšími. Podľa Námesného (2011) sú domácnosti s dvoma a viacerými dospelými bez detí jedinou kategóriou domácností, v ktorých sa v období 2004 – 2008 neprehľbovala chudoba, vo väčšine štátov sa riziko chudoby pracujúcich u týchto domácností znižovalo⁶.

⁶ Výnimku tvorí jedenásť štátov (Belgicko, Cyprus, Dánsko, Írsko, Lotyšsko, Luxembursko, Malta, Nemecko, Španielsko, Švédsko a Taliansko), v ktorých sa riziko chudoby prehľbovalo aj v tomto type domácnosti.

Rochovská a Námešný (2011) v súvislosti s veľkosťou a štruktúrou domácnosti zdôrazňujú aj faktor spotreby domácnosti. Vysoké výdavky (napríklad na bývanie vo veľkých mestách) v kombinácii s nízkooplateným zamestnaním môžu posunúť jednotlivca, alebo celú domácnosť k chudobe. Preto napriek vyšším príjmom môže byť reálny príjem zamestnanca v podstate nižší. V súvislosti s výdavkami upozorňuje ešte napríklad Horňák (2012) na vysoké dopravné náklady, ktoré môžu byť bariérou v dochádzke do zamestnania, keďže nezvyšujú reálny príjem zo zamestnania, ktoré je vo veľkej vzdialenosti od miesta bydliska.

Obr. 8 zachytávajúci chudobu pracujúcich v domácnostiach s deťmi (v porovnaní s domácnosťami bez detí) poukazuje na fenomén *chudoby detí*, ktorý sa stáva vzhľadom na vysoký podiel detí žijúcich v chudobných domácnostiach veľmi závažným. Podľa EU SILC bola v roku 2009 v EÚ miera rizika chudoby pracujúcich v domácnostiach s deťmi 10,6 % v porovnaní s 6,3 % pracujúcich v domácnostiach bez detí. Domácnosti s deťmi sú teda oveľa rizikovejšie ako bezdetné domácnosti. Výsledky EU SILC potvrdzujú, že riziko chudoby sa zvyšuje s počtom závislých detí. Podľa typu domácnosti sú najviac ohrození pracujúci v domácnostiach s troma a viac deťmi a v neúplných rodinách s deťmi.

3.3 Chudoba pracujúcich podľa vzdelania

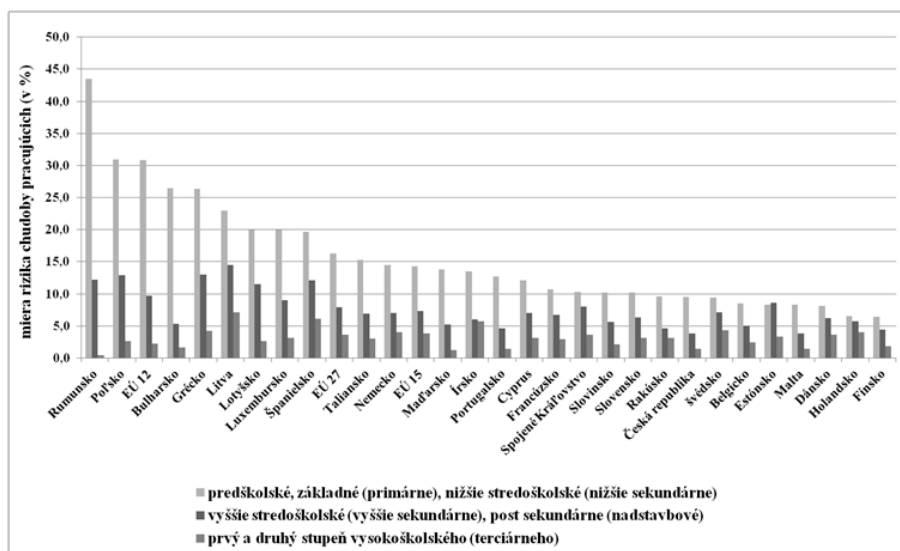
Chudoba je omnoho vyššia medzi pracujúcimi, hoci pracujú na plný pracovný úväzok, pokiaľ majú nižšie ukončené vzdelanie (Iceland a Kim, 2001). Sirovátka a Mareš (2006) tvrdia, že príjmovovo znevýhodnení ľudia patria prevažne k marginálnej (znevýhodnenej) pracovnej sile vo viacerých ohľadoch: majú nižšiu kvalifikáciu, sú častejšie nezamestnaní, častejšie sú len dočasne zamestnaní. Napríklad podiel osôb so základným vzdelaním je medzi nimi oproti ich podielu v pracovnej sile asi dvojnásobný, naopak podiel vysokoškolákov ani nie polovičný, o niečo je vyšší podiel osôb so stredným vzdelaním bez maturity a naopak o niečo nižší podiel osôb so stredným vzdelaním s maturitou. Podiel osôb so stálym zamestnaním je medzi príjmovovo znevýhodnenými oproti bežnej pracovnej sile asi polovičný, podiel osôb s dočasným zamestnaním viac ako dvojnásobný a podiel nezamestnaných asi päťnásobný. Tieto tvrdenia možno doplniť zistením Námešného (2011), ktorý tvrdí, že hoci sa riziko chudoby pracujúcich prehľbuje u osôb s nižším dosiahnutým stupňom vzdelania, ani vysokoškolské vzdelanie pracujúcich nie je zárukou ochrany pred chudobou.

Vyšší podiel chudobných domácností s vysokoškolským vzdelaním v niektorých krajinách môže súvisieť s nedostatkom pracovných príležitostí, kedy aj vysokoškolsky vzdelaní ľudia často pracujú v nízko príjmových zamestnaniach, ktoré nezodpovedajú získanej kvalifikácii (tento fenomén je markantný najmä v krajinách s vysokou nezamestnanosťou⁷). Napriek tomu pri pohľade na obr. 9 je evidentné, že najvyššie riziko chudoby predstavujú domácnosti, na čele ktorých je pracujúci s najnižšími stupňami ukončeného vzdelania.

⁷ V troch krajinách s najvyšším rizikom chudoby u pracujúcich s dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním bola miera nezamestnanosti v júli 2009 podľa údajov Eurostatu: Španielsko 18,9 %, Litva 12,4 % a Írsko 12,4 %.

Na priamy súvis výšky ukončeného vzdelania a miery rizika chudoby pracujúcich poukazujú aj výsledky (obr. 9). Vo všetkých krajinách bez výnimky sú najohrozenejšou skupinou ľudia s nízkym ukončeným vzdelaním, naopak vysokoškolské vzdelanie toto riziko znižuje. Jednotlivé krajiny sa navzájom líšia odlišnou mierou tohto rizika a nerovnosťami v rámci jednotlivých vzdelanostných kategórií. U nových členských štátov sa javí riziko chudoby vyššie, v Rumunsku až 43,5 % všetkých pracujúcich s ukončeným nižším vzdelaním je v riziku chudoby v porovnaní s 0,4 % vysokoškolsky vzdelaných, čo predstavuje rozdiel až 43 percentuálnych bodov. Naopak, napríklad v Holandsku je rozdiel iba 2,5 percentuálnych bodov (4 % vysokoškolsky vzdelaných v porovnaní s 6,5 % s najnižším vzdelaním).

Na Slovensku sú pracujúci s nízkym vzdelaním približne trojnásobne viac ohrození chudobou oproti vysokoškolsky vzdelaným (10,2 % oproti 3,1 %). U všetkých troch vzdelanostných kategórií je Slovensko pod priemerom EÚ 27⁸.

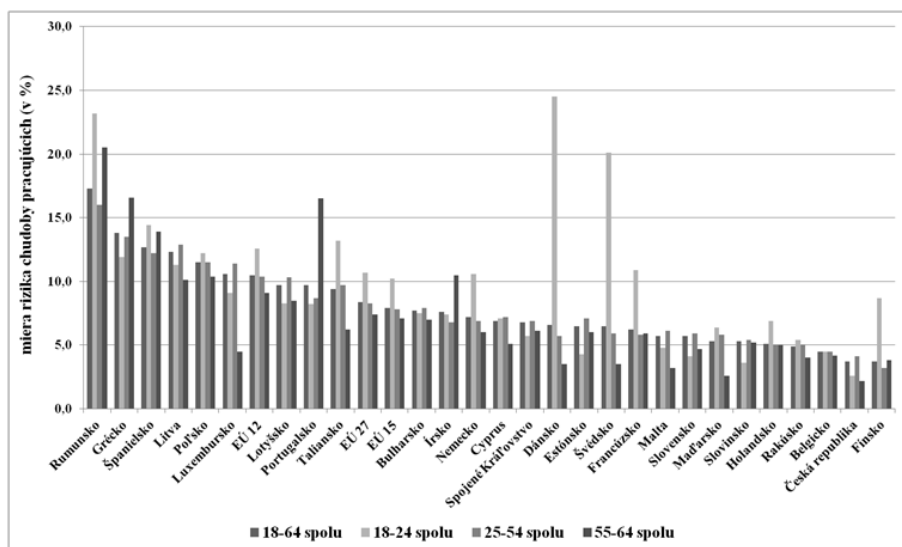
Obrázok 9 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa dosiahnutého vzdelania v EÚ v roku 2009. Zdroj: Eurostat, 2010

3.4 Chudoba pracujúcich podľa veku

Otázka veku v súvislosti s chudobou vystupuje vo viacerých súvislostiach. Už sme spomenuli vyššie riziko chudoby žien vo vyššom veku, ktoré v dôsledku nižších príjmov počas obdobia ekonomickej aktivity dosahujú nižšie dôchodky a tak patria medzi kategóriu ohrozenú chudobou. Podobne u najmladších vekových kategórií (u detí) je zvýšené riziko chudoby z viacerých dôvodov, ktoré už boli naznačené.

⁸ primárne a nižšie sekundárne: 16,3 %, vyššie sekundárne a post sekundárne: 7,9 %, terciárne: 3,6 % (EÚ 27 v roku 2009)

Pri pohľade na obr. 10 vidno, že u pracujúcich osôb v rámci EÚ zohráva vek dôležitú úlohu v rôznych krajinách rôznym spôsobom. Vo väčšine krajín je práve skupina mladých ľudí vo veku 18 – 24 ohrozenejšou vekovou kategóriou v porovnaní s ostatnými. Medzi krajinami s výrazným rozdielom dominuje Dánsko, Švédsko, Fínsko, Francúzsko, kde mladí pracujúci sú niekoľkonásobne viac v riziku chudoby ako ostatní. Druhú početnú skupinu tvoria krajiny, kde je najohrozenejšou skupina pracujúcich vo veku 55 – 64 rokov. Z pohľadu na zastúpené krajiny (Portugalsko, Grécko, Írsko, Rumunsko, Španielsko) možno badať spoločné črty ekonomík a najmä ekonomické problémy v posledných rokoch. Slovensko sa zaraďuje do najmenej početnej skupiny krajín s najohrozenejšou kategóriou pracujúcich v najproduktívnejšom období života: 25 – 54 rokov, spolu s Luxemburskom, Maltou, Litvou a Lotyšskom. Treba podotknúť, že v tejto skupine krajín sú rozdiely medzi jednotlivými vekovými kategóriami malé.

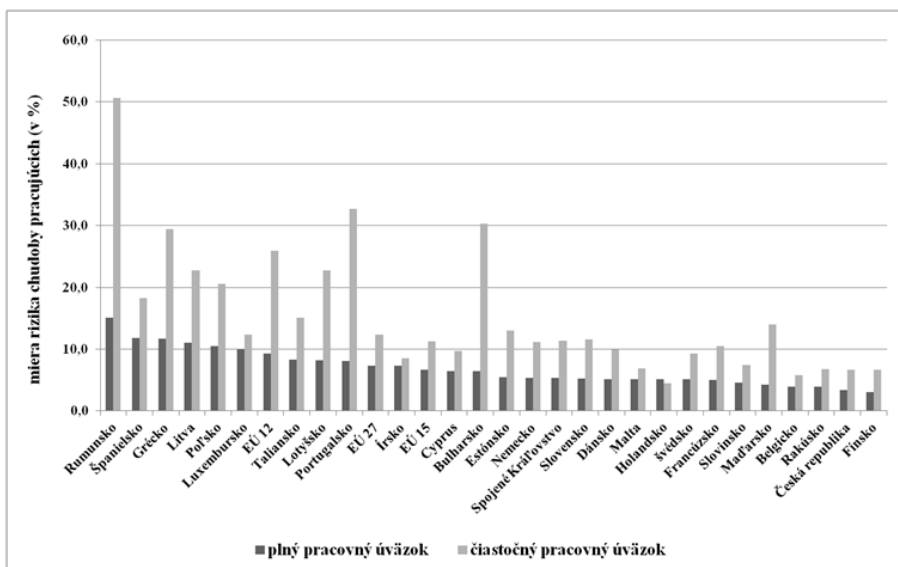

Obrázok 10 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa veku v EÚ v roku 2009.
Zdroj: Eurostat, 2010

To, že mladí pracujúci čelia najvyššiemu riziku chudoby pracujúcich viacerí autori (napr. Fraser et al., 2011) vysvetľujú tým, že mladí ľudia začínajú svoju pracovnú kariéru na nízko platených pozíciách. Rozdiely v jednotlivých krajinách môžu byť dané nielen ekonomickou situáciou v krajine, ale aj rodinným správaním mladých ľudí, kedy v juhoeurópskych krajinách mladí ľudia odchádzajú z domu neskôr (v tridsiatich rokoch) a využívajú podporu rodiny, oproti severským krajinám, kde si mladí zakladajú vlastné domácnosti omnoho skôr. Tieto tvrdenia podporujú naše zistenia.

3.5 Chudoba pracujúcich podľa pracovnej intenzity

Ani práca na plný úväzok so svojim tradičným priebehom a organizáciou práce (zvyčajne 8 hodín denne a 5 dní v týždni) nie je pre pracujúcich zárukou vyhnutia sa chudobe (Námešný, 2011; Smith et al., 2010). Napriek tomu z výsledkov obr. 11 vidno, že práca na skrátený pracovný úväzok ešte viac zvyšuje riziko chudoby pracujúcich. U pracujúcich na plný úväzok sa riziko chudoby pracujúcich pohybuje od 3 % vo Fínsku po 15 % v Rumunsku. Pri skrátenom pracovnom úväzku tieto hodnoty v Rumunsku narastajú až po hodnotu 50,7 %, čo znamená, že polovica všetkých pracujúcich na čiastočný úväzok je ohrozených chudobou. V Grécku, Portugalsku, Bulharsku je to takmer tretina všetkých pracujúcich. Na Slovensku je riziko chudoby pracujúcich na skrátený úväzok viac ako dvojnásobné (11,6 %) oproti pracujúcim na plný úväzok (5,2 %).

Obrázok 11 Miera rizika chudoby pracujúcich podľa typu pracovného úväzku v EÚ v roku 2009. Zdroj: Eurostat, 2010

Podľa Gougha et al. (2006) majú pracujúci na čiastočný úväzok menej zákonom stanovených práv než pracujúci na plný úväzok. Autor odôvodňuje nárast skrátených pracovných pozícií jednak snahou vedení podnikov skreslať mzdy, ďalej poklesom absolútneho počtu pracovných miest vo výrobnjej sfére a nárast pracovných miest v oblasti obchodu a spotrebiteľských služieb (zatiaľ, čo väčšina pracovných miest vo výrobnjej sfére je na plný úväzok, mnoho pracovných miest v službách je na čiastočný úväzok). Práca na čiastočný úväzok môže byť vhodná pre niektoré skupiny zamestnancov, obzvlášť pri starostlivosti (o deti, chorých členov domácnosti a pod.) a pri pracovníkoch v dôchodkovom veku. Na druhej strane, mnohí pracujúci na čiastočný úväzok by radšej uprednostnili prácu na plný úväzok, pretože pri čias-

točnom úväzku dosahujú nižšie celkové mzdy a majú horšie zamestnanecké podmienky a práva (Gough, 2006).

4 ZÁVER

Chudoba pracujúcich je v súčasnom období fenomén, ktorému čelí veľké množstvo pracujúcich v rámci všetkých krajín Európskej únie. Ako vidno z výsledkov EU SILC, v rôznych krajinách dosahuje odlišné hodnoty a ovplyvňujú ju rôzne faktory. Niektoré skupiny ľudí sú viac alebo menej zastúpené medzi tými, ktorí sú v riziku chudoby.

Pri našich analýzach sme na základe dát skúmali tri skupiny faktorov, ktoré majú vplyv na výšku rizika chudoby pracujúcich a tiež ovplyvňujú geografické rozmiestnenie. Do prvej skupiny charakteristík možno zaradiť osobné, medzi ktoré patria rod, vek a vzdelanie, do druhej skupiny charakter domácnosti – jej veľkosť a štruktúra a napokon pracovné (typ zamestnania).

Pri skúmaní rozdielov v rámci krajín EÚ z osobných charakteristík pracujúcich, ktorí sa nachádzajú v riziku chudoby sa javí ako najvýznamnejší stupeň dosiahnutého vzdelania. Pracujúci s nízkym dosiahnutým vzdelaním sú vystavení výrazne vyššiemu riziku chudoby ako ostatní. To je v súlade s tvrdením Klein et al. (1989), pretože vzdelanie výrazne ovplyvňuje výšku mzdy, jednotlivci s nízkymi mzdami sú omnoho výraznejšie zastúpení medzi pracujúcimi chudobnými. Vek zohráva menšiu úlohu, vekové rozdiely u chudobných pracujúcich sa najvýraznejšie prejavujú v skupine severských krajín, čo pravdepodobne ovplyvňuje proces osamostatňovania v skoršom veku v porovnaní s inými krajinami. Z hľadiska rodových rozdielov pracujúci muži čelia častejšie riziku chudoby ako pracujúce ženy, rozdiely ale nie sú významné, výraznejšie sa prejavujú u nových členských štátov.

Pri zohľadňovaní faktoru typ domácnosti je pravdepodobné, že pracujúci žijúci v domácnostiach s deťmi budú čeliť väčšej hrozbe rizika chudoby. Najohrozenejšou kategóriou sú pracujúci žijúci samostatne s deťmi. Rozdiely pri jednotlivých typoch domácností poukazujú na chudobu detí, ktorá je závažným problémom a dotýka sa aj domácností, v ktorých sú pracujúci.

Porovnaním domácností pracujúcich na plný a čiastočný pracovný úväzok, ktorí sú vystavení riziku chudoby môžeme vidieť významné rozdiely. Riziko u pracujúcich na čiastočný úväzok je niekoľkonásobne vyššie ako u pracujúcich zamestnaných na plný pracovný úväzok.

V rámci EÚ je 8,4 % všetkých pracujúcich v riziku chudoby. Rumunsko je krajinou, kde je s hodnotou 17,3 % riziko chudoby najväčšie. To sa u mužov zvyšuje na 19,3 %, u mladých ľudí na 23,2 %, pri pracujúcich s nízkym vzdelaním na 43,5 % a pri pracujúcich na čiastočný úväzok až na 50,7 %. Naopak Fínsko sa vo väčšine prípadov nachádzalo a opačnom konci grafu. Riziko chudoby pracujúcich dosahuje najnižšiu hodnotu v rámci EÚ 3,7 %. U pracujúcich mužov je to 4 %, u pracujúcich s nízkym vzdelaním 6,4 % a u pracujúcich na čiastočný úväzok 6,7 %. Za najrizi-

kovejších vo Fínsku možno považovať mladých pracujúcich, z ktorých 8,7 % je v riziku chudoby.

Na Slovensku väčšinu pracujúcich, ktorí sú v riziku chudoby (5,7 %) tvoria muži (5,9 %), ľudia so základným, alebo nižším vzdelaním (10,2 %) a pracujúci vo veku 25 – 54 rokov (5,9 %). Pracujúci chudobní budú pravdepodobnejšie pracovať na skrátenej pracovnej úväzok (11,6 %) a z hľadiska typu domácnosti budú žiť v domácnosti s deťmi (7,8 %), najpravdepodobnejšie ako slobodný rodič s deťmi (15,8 %).

Pod'akovanie

Tento príspevok vznikol vďaka podpore grantu APVV č. APVV-0579-07: „Jedno miesto veľa svetov: geografická variabilita životných stratégií na Slovensku“ a projektu VEGA č. 1/0709/11: „Adaptabilita priestorových systémov v post-transformačnom období“.

Literatúra

- DŽAMBAZOVIČ, R., HORŇÁK, M., HRABOVSKÁ, A., MICHÁLEK, A., ROCHOVSKÁ, A., RUSNÁKOVÁ, J., 2008. *Analytická štúdia. „Vytvorenie národných indikátorov v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia a návrh spôsobu zabezpečenia ich pravidelného monitorovania“*. Euroformes, a.s. Bratislava, s. 256.
- FRASER, N., GUTIÉRREZ, R., PENA-CASAS, R. 2011. *Working poverty in Europe. A Comparative approach*. Palgrave macmillan. ISBN 978-0-230-28026-7
- GINN, J. 1998. Older women in Europe: east follows west in the feminization of poverty. *Ageing International*, vol. 24, no. 2, s. 101-122.
- GOUGH, J., EISENSCHITZ, A., MCCULLOCH, A. 2006. *Spaces of Social Exclusion*. Routledge, Taylor & Francis Groupe, New York, 257 s. ISBN 0-415-280-80-5
- HORŇÁK, M. 2012. Dopravné náklady ako bariéra v dochádzke do zamestnania. *Geographia Cassoviensis*, 5, 2, s. 103-117.
- ICELAND, J., KIM, J. 2001. Poverty among Working Families: New Insights from an Improved Poverty Measure. *Social Science Quarterly*, vol. 82, no. 2, Southwestern Social Science Association, s. 253-267.
- KLEIN, A., RONES, B. W., PHILIP, L. 1989. A profile of working poor. *Monthly Labor Review*, vol. 112, s. 3-11.
- MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha, 1999, s. 248.
- NÁMEŠNÝ, L. 2011. *Chudoba pracujúcich v štátoch Európskej únie s dôrazom na Slovensko*. Diplomová práca. Bratislava, Univerzita Komenského, Prírodovedecká fakulta, s. 70.
- NÁMEŠNÝ, L., ĐURČEK, P., ROCHOVSKÁ, A., 2012. Vzťah nezamestnanosti a chudoby pracujúcich – skúmanie geografickej nerovnomernosti v EÚ pomocou Theilovho indexu. *Geographia Cassoviensis*, 6, 2, s. 141-151.
- ROCHOVSKÁ, A., NÁMEŠNÝ, L. 2011. Chudoba a pracujúci chudobní na Slovensku – analýza údajov EU SILC. *Geographia Cassoviensis*, 5, 2, s. 103-117.
- SIROVÁTKA, T., MAREŠ, P. 2006. Chudoba, deprivace, sociálny vylúčenie: nezamestnaní a pracujúci chudí. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, roč. 42, 2006, č. 4, s. 627-655.
- SHIPLER, D. K. 2004. *The working poor. Invisible in America*. Vintage books, New York, USA, s. 329. ISBN 0-375-70821-9

- SMITH, A., STENNING, A., ROCHOVSKA, A. AND SWIATEK, D. 2010. The emergence of a working poor: Labour markets, neoliberalisation and diverse economies in post-socialist cities. *Antipode*, vol. 40, issue 2, s. 283-311.
- ŽELINSKÝ, T., PAUHOFOVÁ, I. 2012. Vývoj príjmových nerovností v Európskej únii. In: *Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť*. Zborník statí, Ekonomická fakulta TUKE, Institut ekonomických štúdií FSV UK, Ekonomický ústav SAV, s. 116-126. ISBN 978-80-7144-198-4
- EUROSTAT. 2012. *General and regional statistics*. [cit. 2012-12-12]. Dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>
- EUROSTAT. 2012. *Population and social conditions*. [cit. 2012-12-12]. Dostupné na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>

Working poor in Europe – extent and geographical distribution

Summary

Large number of workers in countries all around EU are currently facing in-work poverty. As can be seen from the results of the EU-SILC, in different countries are different factors which affect it. Some groups of people are more or less represented among those who are at risk of poverty. In our analysis, we examined data on three groups of factors, that affect the level of risk of in-work poverty and also influence its geographical distribution. In the first group are personal characteristics, including gender, age and education, in the second character of the household – its size and structure, and finally third: type of of employment (full- or part-time).

The most important characteristic seems to be the level of obtained education. Workers with lower education are at significantly higher risk of poverty than others. Age plays a minor role, age differences in group of working poor are most apparent in the group of Nordic countries. In terms of gender differences, men face more risk of poverty than women, but the differences are not significant, more significantly manifested in the new member states. Considering the type of home it is likely that workers living in households with children will face a greater threat of poverty risk. Most is likely category of workers are living alone with children. Differences within the types of households show child poverty, which is a serious problem and affects the household in which are working people. Comparison of household working full-time and part-time employees who are at risk of poverty are significant differences. The risk for part-time workers is much higher than for workers employed full-time.

Within EU 8,4 % of working people are at the risk of poverty. Romania is a country where the value of the risk of poverty of working people reaches 17,3 %, the greatest within EU. Vice versa, Finland, with 3,7 % is at the end of the graph. In Slovakia there were 5,7 % of all working people at risk of poverty in 2009.